Emil Suciu

MARGINALIA LA UN ARTICOL PRIVIND TERMINOLOGIA CROMATICĂ DE ORIGINE TURCĂ

1. În recentul volum *Studia Linguistica et Philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, [Bucureşti], Editura Universităţii din Bucureşti, 2011, reputata lingvistă Florica Dimitrescu publică, la p. 271–282, o nouă contribuţie a Domniei Sale la studierea terminologiei cromatice româneşti, de data aceasta a celei de proveniență turcă osmanlie: *Termeni cromatici de origine turcă în limba română*. Se pare că cercetarea acestui „singur segment etimologic" i-a fost prilejuită de apariţia celor două volume ale lucrării noastre intitulate *Influenţa turcă asupra limbii române*, publicate de Editura Academiei Române: *I. Studiu monografic*, Bucureşti, 2009, respectiv *II. Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, 2010 (cărora le stabileşte şi câte o siglă bibliografică: Suciu, IT, respectiv DCT); cel puţin, aşa deducem din intenţia sa, exprimată la p. 272, de a studia „lexicul culorilor de sursă turcă în limba română urmărindu-l în ŞIO şi în excelentele volume recente DCT şi IT datorate cercetărilor asidue ale lui Emil Suciu, care au făcut să fie luaţi în consideraţie mai mulţi termeni cromatici proveniţi din turcă în raport cu cei cuprinşi în ŞIO (…) şi să se furnizeze, la fiecare cuvânt, o gamă mai largă de informaţii referitoare la nomenclatura cromatică".

Această aserţiune apreciativă şi altele, prin care doamna Florica Dimitrescu îşi manifestă acordul cu unele soluţii pe care le-am propus în lucrarea noastră, precum şi desele trimiteri la cele două volume ale acesteia şi acceptarea (adesea mergând până la reproducere fidelă) a definiţiilor, etimologiilor, viabilităţii şi periodizărilor pe care le-am stabilit nu pot decât să ne onoreze, constituindu-se totodată în veritabile elemente de tip recenzie privind volumele noastre sus-menţionate.

Din acest punct de vedere, autoarea contribuţiei îşi exprimă şi o serie de observaţii critice şi nedumeriri privitoare la conţinutul celor două volume, ceea ce ne obligă să încercăm, în cele ce urmează, să îi putem fi de folos prin contrarea, respectiv înlăturarea lor, după ce Domnia Sa ne-a oferit sugestia şi permisiunea scrisă de a proceda în acest fel.

2. O nedumerire care ţine de fondul lucrării noastre este formulată, cu iz de reproş, la p. 272: „Este de neînţeles de ce într-un dicţionar cu caracter pronunţat ştiinţific precum DCT nu figurează la fiecare cuvânt *citate* pentru a ilustra diversele semnificaţii ale termenilor româneşti împrumutaţi din turcă, aşa cum s-a procedat, pentru astfel de cuvinte, în ŞIO…".

Mărturisim că problema citatelor ilustrative – adică întrebarea dacă acestea sunt sau nu indispensabile – ne-a preocupat şi pe noi, încă de la debutul din urmă

BDD-A492 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:15 UTC)

cu peste 35 de ani al cercetărilor noastre pe acest subiect. Modelul îl constituia, desigur, ŞIO, dar am constatat, în acelaşi timp, că, având caracter mai mult etimologic decât explicativ, majoritatea lucrărilor lexicografice moderne similare, dedicate influenţei unei anumite limbi asupra alteia[1], nu au mai recurs la procedeul cu pricina, ca să nu mai vorbim de dicţionarele pur etimologice (de exemplu, CDER sau DELR). În final, am decis să renunţăm la citate, cu excepţia unor cazuri izolate, care trebuiau neapărat justificate. Motivele principale care au determinat această atitudine le-am expus în DCT, p. 7: „Ţinând seamă de faptul că edificiul acestui dicţionar nu a fost construit pe un teren viran, ci are ca temelie valoroase lucrări lexicografice anterioare, în primul rând opera de căpetenie a lui Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române* (ŞIO), şi monumentalul *Dicţionar al limbii române* (DA, respectiv DLR), am considerat că reproducerea, pe de o parte, a citatelor ilustrative şi, pe de alta, a trimiterilor bibliografice care apar în aceste lucrări fundamentale ar fi superfluă şi ar spori substanţial dimensiunile dicţionarului nostru”; dimensiuni care, între noi fie vorba, şi aşa sunt foarte mari – 913 p.; citatele ilustrative, introduse sistematic, ar fi sporit nemăsurat – poate ar fi dublat – numărul de pagini, ceea ce ar fi îngreunat considerabil mânuirea şi folosirea eficientă a dicţionarului. Dar, conjugată cu aceasta de mai sus, raţiunea principală a renunţării la citate – exceptând unele cuvinte controversabile din punct de vedere semantic sau etimologic (*birin, cacăzun, catertai, evri, ortac, ova, poş, rutea, sacicol, safer, samur, semt, şeheroglan, şeitan, şişic, tanea, temergiu, top-condaclari, zambilă, zil* şi alte câteva, pentru care **am dat** citate) – a fost inutilitatea lor, de vreme ce ele se găsesc în ŞIO, DLR sau în alte surse, precizate de fiecare dată. Este de presupus, sperăm că nu fără temei, că specialiştii – cărora li se adresează dicţionarul – au la îndemână sursele respective, la care pot recurge cu uşurinţă dacă au îndoieli sau simt nevoia unor clarificări. ŞIO, DLR şi alte dicţionare au recurs într-adevăr la citate, pentru că nu dispuneau de surse oricui şi oricând accesibile. Întrucât marea majoritate a citatelor pe care le-am fi putut introduce în dicţionar ar fi provenit din ŞIO şi DLR, iar majoritatea celorlalte ar fi provenit din izvoare aflate la îndemâna oricărui cititor interesat, ni s-a părut că reproducerea lor ar fi fost un gest nu numai superfluu, ci şi penibil.

3. În privinţa numărului şi proporţiei termenilor cromatici „de sursă turcă”, despre care Florica Dimitrescu vorbeşte la p. 280–281, credem că Domnia Sa are, parţial, dreptate: numărul lor (pe care îl stabileşte la 47) poate fi considerat, eventual, mai mare decât cele 45 de cuvinte asupra cărora noi înşine ne-am oprit în IT, p. 399–400; depinde de criteriile pe care le folosim. Dacă avem în vedere şi diferitele farduri şi substanţe colorante – care adesea nu erau decât nişte „prafuri”, rădăcini sfărâmate etc. –, atunci putem include şi termeni ca *aşiboia, cârmâz,*

[1] De pildă, Bakos Ferenc, *A magyar szókészlet román elemeinek története* [Istoricul elementelor româneşti ale lexicului maghiar], Budapest, 1982; Suzanne Kakuk, *Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise*, Budapest, 1973.

BDD-A492 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:15 UTC)

ghioghici, aflători doar în lista pe care Florica Dimitrescu ne-o oferă la p. 272–276, nu şi în lista noastră; dar atunci ar trebui să considerăm de acelaşi tip şi cuvinte ca *băcan, ojă, sandal, sârmea, suliman, ştiubeci* sau *zerdiceaf*, denumind, şi ele, substanţe şi materii colorante. Pe de altă parte, în corpusul pe care autoarea ni-l propune nu se află *carabaş* şi *caraman*, care denumesc animale caracterizate printr-o anumită coloratură sau chiar caracteristica respectivă (ambele fiind formate în turcă de la *kara* „negru"); dar, în aceeaşi logică, ar trebui eliminate din lista Domniei Sale şi *abraş, cil, comur, mosomur* etc., care se referă, şi ele, la caracteristici cromatice ale unor animale. În ce ne priveşte, am exclus din rândul termenilor cromatici, în IT, materiile colorante, pe care le-am prezentat însă la p. 395–396, sub *B.6. Substanţe chimice şi materii de origine minerală, vegetală sau animală* (utilizate ca farduri, coloranţi, produse odorante, leacuri, materii prime industriale etc.); în schimb, am acceptat termenii *carabaş* şi *caraman*.

Referitor la proporţia împrumuturilor din turcă în rândul termenilor cromatici româneşti, raportarea pe care am făcut-o s-a bazat pe cifra pe care am găsit-o într-o lucrare privitoare la vocabularul limbii române contemporane[2], adică „peste 200 de adjective" cromatice[3] (aceiaşi autori dând, în ediţia din 1975 a lucrării, cifra 280, „după dicţionarele limbii române"[4]). Întemeiată pe informaţiile oferite de această sursă, afirmaţia noastră – criticată de Florica Dimitrescu – potrivit căreia termenii de origine turcă „înseamnă o proporţie mare în rândul termenilor cromatici româneşti" a prezumat, nu fără temei, că autorii au numărat cuvintele de bază, moştenite sau împrumutate, nu şi formaţiunile pe teren românesc prin derivare (cu sufixul *-iu* etc.) sau prin compunere. Desigur că numărul acestora din urmă este mult mai mare – practic nemăsurat: „Cei mai mulţi termeni cromatici (în număr nelimitat aproape) se grupează într-o clasă pe care o putem numi structură referenţială. Sunt incluşi aici termenii cromatici formaţi de la numele unui obiect X + sufixul *-iu*"[5]. Că termenii cromatici împrumutaţi din turcă – fie ei 45, 47, 48 sau mai mulţi – înseamnă sau nu o proporţie mare sau mică depinde, aşadar, nu de numărul lor exact, ci de corpusul total de termeni cromatici româneşti la care îi raportăm – iar noi nu am avut la îndemână decât cifra dată în lucrarea menţionată, care nu ştim nici măcar dacă include sau ignoră şi termenii învechiţi (de vreme ce „dicţionarele limbii române" înregistrează şi astfel de termeni).

Doamna Florica Dimitrescu este însă îndreptăţită să susţină că majoritatea covârşitoare a termenilor cromatici împrumutaţi din turcă sunt astăzi „obsoleţi" (felicitări pentru reînvierea acestui arhaism cult, transilvănean!); nici noi nu am spus altfel: dintre cei 45 de termeni, „doar 16 (35,5%) au supravieţuit până astăzi,

[2] Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Ed. revizuită şi adăugită. Bucureşti, 1985.

[3] *Ibidem*, p. 138.

[4] I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*. Vol. II. *Vocabularul*, Bucureşti, [1975], p. 249.

[5] *Ibidem*, p. 138.

BDD-A492 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:15 UTC)

dintre care numai unul poate fi considerat literar" (*liliachiu*), iar 15 sunt populari sau regionali (IT, p. 400).

4. Un alt reproş pe care ni-l face autoarea articolului – de data aceasta, *deloc* pe drept cuvânt, ci absolut *gratuit* – este următorul (p. 280): „În schimb, nu este clar de ce unii termeni cromatici apar în unele lucrări ale lui Emil Suciu, dar nu sunt cuprinse în altele." Vom demonstra că nu este aşa.

Florica Dimitrescu se referă, pe de o parte, la adj. *pembiu*, care, potrivit Domniei Sale, „apare numai în DCT s.v. *pembe*, dar nu şi, independent, de ex. în IT, p. 399". Poate că precizările noastre introductive nu au fost suficient de explicite: în cea mai mare parte a IT (inclusiv la p. 399) am avut în vedere *numai* împrumuturile din turcă, nu şi derivatele româneşti de la ele; acestea sunt tratate abia în cap. V, *Formarea cuvintelor* (p. 506–597). Or, întrucât *pembiu* este derivat românesc, el nu apare în IT, p. 399, dar apare, în IT, la p. 521, sub *1.2. Sufixul* ***-iu***.

O problemă diferită apare, pe de altă parte, în afirmaţia apreciatei lingviste potrivit căreia „nici în DCT şi nici în listele finale din IT nu este inclus *memerei* «marmorat, cu dungi ca marmora», chiar dacă acelaşi autor îl inserează în IT la p. 399". Domnia Sa are dreptate într-un singur sens: într-adevăr, acest „cuvânt" nu este inclus în locurile indicate, şi anume pentru că el **nu există**! El nu este inserat – în ciuda celor afirmate – nici „în IT la p. 399" şi nici măcar în lista pe care însăşi autoarea articolului a întocmit-o, şi anume la p. 275, unde i-ar fi locul. Acest *presupus* cuvânt – de fapt, o formă inexistentă – este menţionat în articolul respectiv, în mai multe locuri, abia începând de la p. 276, probabil ca urmare a unei lecturi greşite a cuvântului *mermerei*, care **este inclus** în lista autoarei (p. 275), ca şi în lucrarea noastră, atât în DCT, la locul său, cât şi în IT (p. 399), inclusiv în listele finale (p. 660, 696), şi anume după termenul *mermer*, care provine din tc. *mermer* „marmură"!

5. De altminteri, coerenţa, rigoarea şi corectitudinea articolului sunt destul de frecvent viciate şi de greşeli care, spre deosebire de cele de mai sus, pot fi presupuse a fi „de tipar": sigle metatezate (CDT în loc de DCT – p. 280; TI în loc de IT – p. 275), cuvinte turceşti şi chiar româneşti scrise eronat (rom. *ghiurgiuliu* în loc de *ghiurghiuliu* – p. 277, *göc* în loc de *goc* – p. 274; tc. *çigede* în loc de *çiğde* – p. 274, 279, *gok* în loc de *gök* – p. 274, *karigea* în loc de *karıca* – p. 273, *kizilkok* în loc de *kızılkök* – p. 274, *singeabi* în loc de *sincabi* – p. 275) etc.

6. Desigur că „scăpările" pe care le-am prezentat mai sus nu constituie o tragedie şi nu exclud eventualele scăderi, omisiuni sau erori mai mult sau mai puţin grave din cuprinsul celor două volume ale noastre, consacrate influenţei turce asupra limbii române. Suntem datori, de aceea, să mulţumim pentru tentativa, chiar dacă neexprimată, de recenzare a acestora – măcar în părţile referitoare la termenii cromatici – de către autoarea articolului, căreia îi purtăm o nestrămutată consideraţie. Datorăm, de asemenea, scuze pentru faptul că elementele de „critică nedreaptă" – întâmplate, fără îndoială, din neatenţie – ne-au obligat la repararea lor, astfel încât lucrarea noastră să nu rămână atinsă de „pete" pe care nu le are, de vreme ce va fi suficient să-i fie relevate cele reale.

BDD-A492 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:15 UTC)

NOTES MARGINALES À UN ARTICLE SUR LA TERMINOLOGIE CHROMATIQUE ROUMAINE D'ORIGINE TURQUE

(Résumé)

L'apparition d'un article sur la terminologie chromatique roumaine d'origine turque, signé par Florica Dimitrescu, donne à l'auteur de ces notes l'occasion d'éclaircir quelques solutions adoptées dans les deux volumes de son œuvre *Influența turcă asupra limbii române* et de rejeter les amicales remontrances et remarques critiques adressées à son ouvrage par Mme Prof. Dimitrescu, qui d'ailleurs le caractérise comme «excellent». Les sujets de la discussion sont la nécessité de la présence des citations dans un dictionnaire de mots d'emprunt, le nombre et la proportion des termes chromatiques empruntés au turc-osmanli, aussi bien que certaines fautes de lecture et d'impression, en fait d'inattention, commises dans l'article de la réputée linguiste.

Cuvinte-cheie: limba română, influența turcă, terminologie, cromatică, dicționare.
Mots-clé: langue roumaine, influence turque, terminologie, chromatique, dictionnaires.

Bucureşti, Estacadei 12, ap. 7
emilsuciu50@yahoo.com

BDD-A492 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:15 UTC)